

Tiltott varrósakkör a rácsok mögött – Szabaddá tesz?

„Lehet, hogy éppen a tetoválás az, amiben egy bezárt ember szabad lehet? Mert egyébként mindent megszabnak? Igen. De sok idő akkor is megmarad. Ledolgozza az ember a nyolc órát. Az alatt nem csinál semmit. Aztán van minden. Ebéd, meg mikor van: séta. És utána mindig akad idő. Főleg ott a hétvége. A szombat, vasárnap. Olyankor semmi elfoglaltsága nincs az embernek. Kötött foglalkozás vagy ilyesmi, hogy ide kell menni, hogy oda kell menni. Bezárják az embert, és ha olyan a társaság, akkor hiába tiltják meg akárhogy, ha akarja az ember csinálni, úgymint csinálja. Ha félóránként jönnek ellenőrizni, akkor is meg tudja csinálni az ember.” (Részlet Cserne István interjújából)

A cikk megírásának alapját a 2012. november 15-i szegedi konferencia „Kvantitatív és kvalitatív pszichológiai témájú kutatási módszerek, eredmények és tapasztalatok a börtönben” című szekciójában tartott, „Tiltott varrósakkör a rácsok mögött – Szabaddá tesz?” című előadás adja. A cím természetesen képletes, az előadás a börtöntetoválás témájáról szólt.

Munkám során kiemelt figyelemmel követem a a börtönben született képi kifejezésmódokat: a falak között készült rajzokat, firkákat, írásmintákat, fogvatartotti alkotásokat, tetoválásokat.

Napjainkban a tetoválás viselése egyre nagyobb népszerűségnek örvend. Nemcsak az „alsóbb néprétegek” (pl. bányászok) és a bűnelkövetők kedvelt viselete (Kovács – Sztrés 1994), hanem a társadalmi tagjainak széles köre visel különféle motívumokat magán; ez a testmódosítási forma az önkifejezés egyik eszközének is tekinthető; a devianciából tehát az elterjedt önkifejezés eszközzé vált (Szendi 2009). Mint ahogy Demello (1993) cikkében írja, nemcsak egyszerű rajzokról van szó, hanem az illető személyiségéről is árulkodnak a motívumok. Vajon a börtöntetoválásokból is következtethetünk a fogvatartottak személyiségére? Felmerült bennem az a kérdés is, hogy milyen módon, hogyan jelenik meg a tetoválás zárt intézetekben. Vajon tényleg az önkifejezés eszköze? Esetleg időstrukturálás? A deprivációk enyhítésének módja? A börtönszocializáció elősegítése, beilleszkedés a többi fogvatartott közé? Vagyis számos kérdést vet fel a börtönben készült tiltott tetoválások vizsgálata.

A tetoválás kultúrtörténeti változásait, valamint a bűnözés és tetoválás kapcsolatát Hodován Zsófia (2013) összefoglaló írása szemlélteti, ezért cikkemben a történeti áttekintést mellőzöm. A börtönben készült tetoválásokról szóló írások közül kiemelendő Huszár György 1932-es, Kovács Ákos 1986-os felmérése, Cserne István 1987-es interjúja, Ruzsonyi Péter (1988) „Tetováció a büntetés-végrehajtásban” című tanulmánya, valamint Géczy Zsolt (1996) „Tetováltan. Felmérés a Sátorlajújhelyi Fegyház és Börtönben” című publikációja.

A börtön egy olyan speciális közeg, ahol a szigorú szabályok ellenére a kreativitás, a találékonyság maximálisan érvényesülhet; a tiltott tárgyak készítésében „ügyesek” a hazai fogvatartottak.

Hogyan készül a börtöntetoválás?

A börtönbeli tetoválás készítésének módja személyenként eltérő lehet. Egyesek a régi módszert tartják a legjobbnak: tű, papucs megégetésével keletkező korom és bv.-s sampon keveréke. A minőségi festőanyagot különféle tollakból, leginkább zselés tollakból nyerik a fogvatartottak, azonban egyre magasabb a tetoválótinták száma is. Mint ahogy a technológia a civil életben fejlődik, a fogvatartotti találékonyságot mutatja a tetoválógépek intézetben belüli megjelenése. Ezek a tetoválógépek a civil életben használt eszközök „replikái”, mindössze egy walkman/hajnyíró motorjára, varrótüre, esetleg gitárhúrra és tollra van szükség. A gyakorlottabb „művészek” akár 5-10 fejes tetoválógépeket képesek előállítani, melyek jelentősen megkönnyítik munkájukat, illetve esztétikusabb alkotások jönnek létre.

Gyakori, hogy az első börtöntetoválások a „pillanat hevében”, „csak úgy”, unalomtól vezérelve, valamint „divatból” készülnek. A fiatalok először 14-19 évesen tetováltatnak magukra javítóintézetekben és fiatalkorúak börtönében. A felnőtt fogvatartottak intézeteiben a 20-35 év közöttiek körében népszerű a tetováltatás (Demello 1993).

Megfigyelhető, hogy a hirtelen ötlettől vezérelt tetoválások nagy részét megbánták már a készíttetők, igekeznek korrigáltatni az alkotásokat. Jellegzetes, fiatalkorúak börtönében készült tetoválás az ún. „öt pont”, melynek leginkább szimbolikus jelentése van: „négy fal közé bezárva egy ember”. Ez a típusú tetoválás nemcsak a deprivációk enyhítésére szolgálhat, hanem jelentős közösségformáló szereppel bír. Egy fogvatartott úgy értelmezte, hogy *„mindig lehet tudni, hogy mi összetartozunk, tudja, az fk.-sok nem leányneveldekből jöttek”*.

Kísérlet egy kvalitatív vizsgálat kvantitatív keretbe foglalására

A fogvatartottakkal történő befogadó beszélgetések, valamint egyéni meghallgatások alkalmával egyes elítélteken jól látható – olykor művészi, olykor rontott – tetoválásokat figyeltem meg. Felmerült bennem a kérdés, hogy mennyire árulkodnak ezek a börtönben készült tetoválások a fogvatartott személyiségéről? Levonható-e valamilyen következtetés arra nézve, hogy a fogvatartott beilleszkedése során tanúsít-e szabályszegő magatartást? Mennyire tükrözi a börtönben készült tetoválás a fogvatartott agresszivitását, esetleg az önmaga ellen fordított agresszió megjelenik-e? A börtönhierarchiában elfoglalt hely hogyan nyilvánul meg a tetoválásokban? Milyen jelentéssel bírnak a tetoválások a fogvatartottak számára?

2012 szeptemberében munkahelyemen, a Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben végeztem egy vizsgálatot a Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben, amelyben 38 fő vett részt – önkéntes beleegyezéssel. Kritériumként szerepelt, hogy börtönben készült tetoválása legyen az illetőnek. Az adatgyűjtés interjú módszerrel, valamint a tetoválások lefényképezésével (közel 300 fénykép készült) valósult meg.¹ Az eredmények értelmezése során felhasználtam előzetes tapasztalataimat is, hiszen munkám során több száz fogvatartottal beszélgettem a börtönben készült tetoválásairól.

¹ A cikkben szereplő képek a szerző felvételei. [A szerk.]

A vizsgálati személyek a tetoválásaik fotózása után tehát félig strukturált interjúban vettek részt. Az interjúban többek között megkérdeztem az életkort, amikor ez első tetoválás készült. Ezt követően a készítés körülményei kerültek szóba: ki készítette, mi alapján választotta ki az adott személyt, milyen módszerrel, technikával jött létre az alkotás. Fontosnak tartottam rákérdezni a tetoválás céljára, valamint az alkotás jelentésértelmére. Végül feltettem azt a kérdést, hogy „Elégedett a tetoválással? Ilyenre tervezte az alkotást, vagy változtatna rajta?” Az interjú során kitértem az önkárosító magatartásra is.

A megkérdezettek egyes alapadatai

Életkor az első börtönbeli tetoválás készítettéskor: A vizsgálatban résztvevők átlagos életkora 34,5 év volt. Az első börtöntetoválás készítettéskor az életkor 24 éves korra tehető (az életkori megoszlás 17 és 47 év közé esik jelen mintában). Ez az életkor a vártnál magasabbnak tekinthető, a fogvatartottak nagy része már a fiataloké a börtönében – tizenéves korában – szerzi meg élete első tetoválását. Korábbi börtöntapasztalat 33 főnél jelenik meg a vizsgált mintában.

Legmagasabb iskolai végzettség: Az átlagos iskolai végzettség: 8,5 osztály. Az iskolázottság 1 és 12 osztály közé tehető a mintában.

Fegyelemsértések: A vizsgálati személyek közül 21 fő kapott fegyelmi lapot szabályszerű magatartásért, ez a minta 55%-a. Közülük 20 főt kellett felelősségre vonni az intézet rendjének, szabályainak megsértése miatt. A börtöntetoválást viselők között tehát megjelenik a szabályszerű magatartás.

A tetováló személye

A megkérdezettek közel fele (17 fő) olyan fogvatartottra bízta az alkotás elkészítését, akinek már látta korábbi munkáit. A második leggyakoribb eset (13 fő), hogy olyan zárkatárs készítette az alkotást, akihez többen jártak varratni. 8 fő önmagát tetoválta, valamint 7 fő olyan személyt választott, akinek egyáltalán nem látta a munkáit. A mintában előfordultak olyan személyek is, akik mindegyik kategóriára érvényes tetoválással rendelkeztek.

Összességében elmondható, hogy a fogvatartottak igyekeztek válogatni a „tetoválómesterek” között, akárcsak egy szalonban. A tetováló személyének megválasztásában nemcsak az illető munkái lényegesek, hanem meghatározza a választást a tetoválás ára is. Egy-egy nagyobb tetoválás több csomag kávéba, dohányba kerül az elítélteknek. A hierarchia alján állók olykor jóval többet fizetnek a kidolgozottabb tetoválásokért. A fogvatartottak között nagy tekintéllyel bír, számos nagyméretű tetoválást viselő „B.” fogvatartott interjúja során büszke volt rá, hogy ingyen kapta meg a tetoválásait. Ő maximálisan elégedett mindegyik alkotással. Így nyilatkozott a tetoválás készülésével kapcsolatosan: „*Mondtam a kisrácnak, hogy nehogya elb....a nekem, mert én meg egy f...t tetoválok a homlokára cserébe. Abba kellett hagyni a munkát, mert begörccsölt rajta, remegett a keze.*” A hierarchiában magas pozíció a tetoválásra fordított időt is megnöveli. „*Alig fizettem valamit, mégis 6 órát varrt, a többieknek egy hasonló minta 1-2 óra és drágább.*”

Olyan fogvatartottakkal is beszélgettem, akik „tetoválóként” voltak nyilvánartva a körleten. Ők kint (a civil életben) már foglalkoztak tetoválásokkal, ezért nem jelentett nehézséget számukra egy-egy rögtönzött munka elkészítése. Szerintük az árképzés függ attól, hogy mire tetoválnak. Zárkatársaknak, ismerősöknek olcsóbban, esetleg ingyen varrnak. A megbízhatóság is lényeges, tehát akire tetoválnak, ne legyen áruló, „vamzer”.

Számos alkalommal előfordul, hogy hozzá nem értők – bevételi forrásként – „tetoválómesternek” nevezik ki magukat, ők valamivel kevesebb fizetségért vállalják el a munkát, esetleg gyakorlasként ingyen készítenek alkotást olyanoknak, akik szeretnének tetoválást, de nem tudják megfizetni.

A tetoválás motivációs háttere

Joggal merül fel a kérdés, hogy vajon miért tetováltatnak a fogvatartottak börtönön belül, van-e céljuk vele?

Első válaszként felmerülhet a deprivációk enyhítése. A depriváció megvonást, megfosztottságot jelent. Hiány a gondozásban, a szeretetben, a külvilágból érkező ingerek tekintetében (Boros – Csetneky 2002). A depriváció együtt jár a bebörtönzéssel, ám megélése fogvatartottanként eltérő.

Sykes (1958) a New Jersey Állami Fegyház elítéltjeit tanulmányozta interjú módszerrel. A bebörtönzéssel járó megpróbáltatásokat Sykes öt fő szempont szerint csoportosítja: a szabadságtól való megfosztottság, a javaktól és szolgáltatásoktól való megfosztottság, a heteroszexuális kapcsolattól való megfosztottság, az autonómiától való megfosztottság, a biztonságtól való megfosztottság. Sykes kategóriáit ugyan teljesen más börtönkörülmények és több mint 50 évvel ezelőtt fogalmazta meg, ám a kategóriák érvényesek a mai magyar intézetekben is.

A szabadságtól való megfosztottság: A szabadság elvesztését ugyan nehéz elviselni, ám nagyobb nehézséget jelent a fogvatartott számára a családi, rokoni kapcsolataitól való megfosztottság; ráadásul a kapcsolattartás is szabályok szerint szerveződik. „Cs.” fogvatartott interjújában annyit mondott: „Hiányzik anyám, meg a testvéreim. Nehéz volt. Felvarrattam őket, mindig velem lesznek”. Többen úgy vélik, hogy ha szeretteik nevét magukon viselik, akkor könnyebb lesz a távolságukat elviselni. E depriváció képi megjelenítéseként családfa motívum, nevek, valamint élethű portrék kerülnek fel a kívánt testfelületre. (1. számú kép)

1. számú kép

2. számú kép

foglalkozásokra járni. A fogvatartottnak azonban ez kevésnek bizonyul: kap ételt, de olykor más, a megszokottól eltérő ízekre vágyik, az intézetekben hiánycikket képez a szeszes ital, de megjelenik az igény az egyediséget kifejező ruhadarabok birtoklására, az egyéniség kifejeződésére is. A börtöntetoválásokat tehát sokan egyéniségük, személyiségük kifejezésére használják. Megfigyelhető, hogy kedvenc színészt (pl. Bruce Lee), mesehőst, kiemelt jelentőséggel, olykor mágikus tulajdonsággal felruházott tárgy képét varratják magukra az illetők. (2. számú kép)

A heteroszexuális kapcsolattól való megfosztottság: A heteroszexuális kapcsolattól való megfosztás az előzőleg rendezett életet élő elítéltet kínozza a legjobban. A frusztráció mértéke a szexuális szükséglet csökkentésével enyhíthető (lásd pornográf tartalmú könyvek, újságok, képek, illetve homoszexuális kapcsolatok). A börtönben készült tetoválások során leginkább az akt, félakt jelenik meg, de találkozunk szexualitást kifejező női portréval vagy „szex” feliratokkal is. (3. számú kép)

3. számú kép

Az autonómiától való megfosztottság: A büntetés-végrehajtási intézeten belül a fogvatartottak meglehetősen kevés döntést hozhatnak meg önállóan, mert életüket meghatározzák a szabályok, amiket kénytelenek betartani. A szituáció, amelyben élnek, felmenti őket bizonyos döntések meghozatala alól, amelyeket a szabad társadalom tagjainak nap nap után meg kell tenniük. Az alárendeltség, melyet az elítélt börtönbüntetése során átél, „a társadalom felnőtt és érett tagja” státusz elvesztését jelenti számára (Surin 1989). A döntés témakör megjelenik a tetoválás elkészítése során. Az illető maga dönti el, hogy szeretne-e tetováltatást, ha igen, kivel szeretné elkészíttetni, illetve milyen eszközzel. Legtöbb esetben önálló döntést hoz arról, hogy milyen figurát szeretne magára varratni; a divatot követő személy magazinokból választja ki a neki tetsző ábrát, egy más típus egyediségét hangsúlyozva saját mintát készít. Az autonómiától való megfosztottság során érdemes

megemlíteni a büntetés- végrehajtási intézet szabályai ellen való lázadást. A vállon megjelenő, csillagot formázó tetoválás egyre ritkábban látható a fogvatartottak körében. Előfordul, hogy ez a motívum a hatalommal való szembe fordulás, a saját hatalom előtérbe helyezéseként jelenik meg az elítéltek között. „S.” fogvatartott testfelületének nagy részét börtöntetoválás fedi. Ő úgy nyilatkozik, hogy „tetoválásai nagy része a rendszer izgatására szolgált”. Tetoválásai készülésekor elege volt a szabályokból, úgy gondolta, a testével legalább „azt csinál, amit akar”. Megfigyelhető jelenség a testmódosításra irányuló tevékenységek vizsgálata során, hogy az illető törekszik az irányítás visszaszerzésére, melyet a saját testének birtoklásával (pl. tetováltatás) ér el. A tetoválás üzenetközvetítő szerepe leginkább a feliratokon keresztül valósul meg. Az „OMERTA” feliratot viselő „B.” fogvatartott megelégedte, hogy a személyi állomány tagjai több esetben információkat kértek tőle. Ezért a zárkatársán lévő feliratot varratta magára, ezzel közvetítve, hogy ő nem áruló. (Az olasz szervezett bűnözés kiemelt fogalma az „omerta”, mely a hallgatás törvényét jelenti, tehát megtilt mindenféle együttműködést a hatóságokkal.) (4. számú kép)

4. számú kép

A biztonságtól való megfosztottság: A fogvatartottak heterogén összetételű kényszerközösségekben élnek együtt, ez pedig a biztonságérzet hiányát váltja ki belőlük. Az alkalmazkodás még a nagy börtöntapasztalattal rendelkező visszaesők számára is komoly erőpróbát jelent. Az új fogvatartottat társai azonnal ugratják, figyelik, hogy meg tudja-e védeni magát, törekszik-e a beilleszkedésre. Ha gyengének bizonyul, a nála erősebbek kihasználják. A társak kipróbálása, a vezérszerepért folytatott versengés a fiatalkorú fogvatartottaknál a legkegyetlenebb. A félelmet, feszültséget az is növeli, hogy a próbának soha nincs vége (Surin 1989). A zárkába újonnan érkező fogvatartott esetében előfordulhat, hogy a társak erőszakkal kényszerítik engedelmeskedésre, ilyenkor az illető vagy harcba száll, esetleg egyéb megoldásmódot keres, vagy kénytelen behódolni a zárkatársak hatalmának. A tetoválások tekintetében megfigyelhető a „halál” szimbóluma koponya, csontváz formát öltve, melynek üzenete a fogvatartottak szerint, hogy az illető nem fél a haláltól. Agresszivitásra utaló tetoválások esetében az illető azonosulhat tetoválásával, ezáltal valós vagy vágyott erejét szeretné megmutatni társainak. Szintén ebbe a kategóriába sorolhatók a már-már bandatetoválásnak nevezhető gyakori feliratok (pl. VL=Vatos Locos), melyek üzenetet közvetítenek a társak felé. Az ilyen típusú tetoválásokat leginkább a fiatalabb korosztály varratja magára. Példaként említendő „G.” fogvatartott esete, aki fiatalkorúként tetováltatott magára különféle, bandajelnek is nevezhető tetoválásokat: megfigyelhető karján a Vatos Locos felirat, melyről egy kisebb történet

mesélésébe kezd. Elmondja, hogy nagyon jó zárkaközösség alakult ki, ezért a Vatos Locos feliratot tetováltatták egymásra, ezáltal jelezve, hogy aki ilyen feliratot visel, az számíthat a társaira atrocitás, „balhé” esetén. Szintén hasonló felirattal bír a „Launda” tetoválás. „G.” fogvatartott börtönbe kerülésekor úgy vélte, hogy e felirat védelmet biztosít számára, hiszen nagy börtönrutinnal rendelkező testvérei is ezt a jelet viselik. (5. számú kép)

5. számú kép

A börtöntetoválások motivációs hátterét vizsgálva érdemes egy 25 évvel ezelőtti kutatás eredményeihez visszanyúlnunk. Solymosi Katalin (1987) elemzése a tetoválás átalakult szokásának többoldalú megközelítésére törekszik. A tetoválást készíttetők egyéni motivációja sokféle és eltérő lehet, ezért ún. átfogó kategóriák mentén csoportosíthatók a tetoválások. Solymosi átfogó kategóriái az emberi szükségleteken alapulnak:

- 1) Ego-kifejezés, önérvényesítési szükséglet: Leginkább vágykifejezés, érzelmkifejezés, életérzés megjelenítése, de ide tartozik a „vagánykodás” is;
- 2) Affiliációs, identifikációs szükséglet: szeretetigény, személyhez, csoporthoz tartozás igénye, hagyománykövetés, utánzás;
- 3) Társadalmi integráltság szükséglete: biztonságérzet iránti igény, társadalmi státusz, szerep tisztázottságának igénye, esetleg oppozíció kifejezése;
- 4) Időstrukturálás szükséglete: időtöltés, unaloműzés;
- 5) Esztétikai szükséglet: díszítés, divatkövetés, szépséghiba elfedése, a szépség igénye;
- 6) Tartós és pillanatnyi ösztönimpulzusok kielésének szükséglete: agresszió, öndestrukción, szexualitás, birtoklás igénye.

Noha Solymosi a tetoválások motivációs hátterét feltérképező vizsgálata nem büntetés-végrehajtási intézetekben készült, érvényesnek bizonyul a zárt intézeti keretek között, és összefüggést mutat a deprivációk enyhítésére való törekvésekkel is.

Az interjúk során kitértem a börtöntetoválások motivációs hátterére. A megkérdezett 38 fő esetében a leggyakoribb tetováltatási ok a fogvatartott társak közé történő beilleszkedés, valamint az időtöltés volt. 10-10 főnél jelent meg ilyen válasz. Egy másik fontos tetováltatási szándék a család hiányának csökkentése (8 fő). A harmadik helyet az önkifejezés szükséglete foglalja el (7 fő). A vizsgálati személyek közül 5 főt a tetoválások szeretete, 4 főt a „vagányság”, divat, 3 főt egy előző tetoválás korrekciója, „takarás” is motivált.

Fontos megjegyezni, hogy előfordultak a vizsgálatban válaszaikban egynél több motivációs kategóriát megjelölő személyek. Megállapítható, hogy a közösség iránti vágy és az egyediség hangsúlyozásának igénye (Solymosi 1987) fontos motivációs háttérnek bizonyult.

Jelentéstartalom

A megkérdezettek közül 4 fő számára egyáltalán nem bírt jelentéssel a börtönben készült tetoválása. Különbözőségük, ugyanakkor tipikus voltuk miatt érdemes mind a négy esetre kitérni.

Az interjú során derült ki, hogy az egyik fogvatartott tréfa áldozatává vált. Első büntényesként szeretett volna beilleszkedni zárkatársai közé, akik különféle tetoválásokat viseltek magukon, valamint készítettek egymásnak. Szeretett volna megmutatni, hogy nem fél a fájdalomtól, ezért „rábészélte magát” a tetoválásra. Kezdetben csak a minta felrajzolásáról lett volna szó, azonban a zárkatárs tetoválógéppel, rajzolás nélkül belekezdett, így készült el a munka. „Az hittem lemosható, mert úgy volt, hogy először csak megrajzolja, hogyan nézzen ki” – fejezte ki magát a fogvatartott.

Egy másik fogvatartott, aki hajléktalanként élt, úgy nyilatkozott, hogy a non-figuratív divatja volt akkor, amikor a testen található rajzolat készült, valamint tetszettek neki a tetoválások, így rajta próbálták ki a zárkatársak a gépet.

Egy drogprevenciós csoportban elhelyezett fogvatartott könyökén hatalmas pókháló látható. Több emberen látta a börtönön belül ezt a tetoválást, számára nem jelent semmit sem, de nagyon tetszik neki, mindenképp könyökre szeretett volna tetoválást készíttetni. A börtönben készült tetoválással nem volt elégedett, ezért szabadulása után szalonban korrigáltatta az alkotást. A fogvatartott időközben ismételten visszakerült a börtön falai közé, ám ezentúl tetoválásait kizárólag képzett szakemberekre fogja bízni.

Azzal kapcsolatban, hogy a fogvatartott számára ugyan nem bírt jelentéssel az alkotás, mindössze „tetszett neki”, megemlítendő, hogy az 1960-as években megjelentek különböző tetoválások, melyek a kábítószer-használatra utaltak. Többek között ide sorolható a pók, pókháló motívum is (Kovács – Sztrés 1989).

Kifejezetten elégedett a testen lévő alkotásokkal az öt tetoválást is viselő, különös visszaesőként nyilvántartott „K.” fogvatartott, aki szereti a tetováló magazinokat. Eddig mindegyik kép a „pillanat hevében” kiválasztással készült, „csak úgy megtetszettek az újságban”, ezért jelentéssel sem bírnak számára. A nem dolgozó fogvatartott a magazinban látott motívumokat kiválasztotta, majd úgy varratta fel a mintát, hogy az egyedi lehessen, másnak ne legyen olyan.

Egyéb tényezők szerepe

Akár a motivációk említése során is szót lehetett volna ejteni a tetoválások fájdalmat okozó szerepéről. A tetoválás készítésekor érzett fájdalom egyesek számára értékkel, olykor feszültségcsökkentő hatással bír. „V.” elítélt így nyilatkozott: „Anyám sokat szenvedett, amikor fk.-s voltam. Érezni akartam fájdalmát, mi nemcsak az örömeiben osztozunk, feszült voltam, érezni akartam a fájdalmat, amit ő érez...”. Ez a fogvatartott saját maga készítette el a tetoválását. A tetováláskészítés fájdalmasabb módját választotta, a hegtetoválást. Cserne István (1987) szerint a fájdalmat, feszültséget csökkentheti az a fájdalom, melyet az egyén maga okozott, így valamelyest visszanyeri a beleszólást a vele történő eseményekbe.

Az esetleges öngyilkossági kísérletre kérdezve a válaszadók 36,8%-a, 14 fő számolt be börtönön belüli öngyilkossági kísérletről. A mintában – a statisztikai mutatókat tekintve – azoknál a fogvatartottaknál, akik tetoválásai között a család, a szeretett személy felirat vagy portré formájában megjelenik, szignifikánsan gyakoribb az önkárosító magatartás megjelenése. (A minta elemszáma alacsony, ezért következtetések levonása egyelőre nem javasolt.)

Elégedettség a tetoválással

A 38 fő vizsgálati személy közül 28 fő nyilatkozott úgy, hogy nem elégedett a tetoválásaival, szeretne változtatni. Az interjúkból kiderült, hogy nem kifejezetten olyat szerettek volna, mint amilyen sikerült, más beszéltek meg a készítővel. Magas az elrontott tetoválások száma. (4. számú kép)

„Z.” fogvatartott például halat szeretett volna tetováltatni magának a börtönben, mert a születési dátuma szerint a kínai horoszkópja hal. Olyan embert választott, aki állítólag tapasztalt tetoválóként dolgozott a civil életben, az illető minden igyekezete ellenére azonban rontott tetoválás lett az előre megtervezett alkotásból.

Tetoválások elemzése a gyakorlatban

A Szegeden tartott előadásom alkalmával számos fogvatartotti tetoválást láthatott a közönség. Az elemzésük során a hétlépéses képelemzési módszert használtam. A módszer könnyedén elsajátítható, azonban alkalmazása kitartó gyakorlást igényel.

Mi jellemzi a hétlépéses képelemzési módszert? Sokféle nézőpontot, technikát alkalmaz, amelyek nagyon különböző szempontokból közelítenek a rajzhoz. A hétféle elemzési módszer (kontextuselemzés, folyamat elemzés, fenomenológiai elemzés, intuitív elemzés, egészszleges elemzés, itemanalízis, szemantikai elemzés) az alkotások pszichológiai elemzésére szolgál. A folyamat vége a kép „esszenciájának”, pszichológiai jelentéstartalmának megfogalmazása (Vass 2011).

A börtönben készült tetoválásokat az elemzés során részben képzőművészeti alkotásnak tekintem. Ezt azért fontos megjegyezni, mert a hagyományos rajztesztek nem alkalmasak a műalkotások elemzésére (Vass 2011).

A büntetés-végrehajtási intézetekben tiltott tárgynak minősül a tetovológép birtoklása, ezért a tetoválások készítése rejtetten, a személyi állomány tagjait kihasználva, „házi készítésű alapanyagokból” készülnek. Egy-egy ilyen készülék előtalálása fegyelmi eljárás lefolytatását vonja maga után. Mindebből következik, hogy hiányos információk van az alkotóval és a készítés szituációjával kapcsolatban is. Szorosan ide tartozik a tetoválások keletkezésével kapcsolatos adatok hiányossága, saját megfigyeléseket ezen a téren nem tudtam tenni. Az interjúk során azonban valamelyest kitértem a keletkezés körülményeire.

A tetoválások elemzése során a képi kontextus gazdagságát érdemes kiemelni, ám – véleményem szerint – ez a „paraméter” a bőrre varrt alkotások tekintetében módosul. Abban az esetben, amikor az illető önmagára tetovált, érdemes megnézni a korábbi alkotásait, beleértve a börtönben készült rajzait is. A körleteken azonban

leginkább az „egymásra varrás” divatja hódít. A tetováltatni szándékozó személy „megrendeli” a kiválasztott képet, majd az felkerül a kívánt testrészre. Amennyiben lehetőség van rá, érdemes felderíteni a készíttetés előzményeit, hatásait.

A tetoválásokhoz nehezebb tárgyilagosan közelíteni az egyes elemzési szakaszok során. Ez azzal magyarázható, hogy nagyobb élménykiváltó hatással bírnak, tehát könnyebben hoznak létre emocionális reakciót, esztétikai viszonyulást (tetszik/nemetszik), a megítélő személy is jobban bevonódik az elemzésbe.

A hétlépéses képelemzési módszer elemei közül mást jelentenek vagy nem alkalmazhatók az intuitív elemzés, az egészes elemzés és az itemanalízis elemzési szempontjai, ilyen lehet a színhasználat, esetleg a méret és a vonalminőség. A börtön speciális közegének, szimbólumrendszerének ismerete azonban segítséget nyújthat a tetoválások elemzésében.

Esetleírás

Az esetleírás alanya – akit nevezünk „X.”-nek – negyven év körüli, visszaesőnek nem minősülő, bűnismétlő férfi fogvatartott. Legmagasabb iskolai végzettsége szakmunkásképző. Nyilvántartásában fegyelmi lap nem szerepel, számos alkalommal kapott jutalmat. Magatartása tisztelettudó. Az illető a fogvatartotti hierarchiában magas pozícióval, tekintéllyel bíró személy.

„X.” testfelületén számos, börtönben készült tetoválás látható. Legelső tetoválásai első börtönbe kerülésekor, 16 évesen keletkeztek. Később úgy értékelte a helyzetét, hogy szeretne „komolyabb” tetoválásokat is készíttetni, erre legalkalmasabbnak a büntetés-végrehajtási intézetben töltött időszak bizonyult.

Tekintettel arra, hogy a tetoválások rejtetten, „titkosan” készültek, ezért a keletkezés folyamata nem volt megfigyelhető. A személyes interjú során kitértem a ke-

6. számú kép – „Küzdelem”

letkezés körülményeire, így a fogvatartott beszámolója információval szolgált az elemzéshez. A tetoválások nagy létszámú zárkában készültek, egy olyan fogvatartott által, aki gyakorlattal rendelkezett. Tetováló magazinokból, könyvből – gondosan, előre megtervezetten – válogatták ki a képeket. Az esetleírás alanya szerette volna egyforma méretűre készíttetni a hátán szereplő mintákat, ezért azokat „méretre szabták rajzban”. A fogvatartottnak „baráti alapon” készültek az alkotások, tehát nem fizetett értük. Egy minőségi, kb. tenyér nagyságú tetoválás akár 10-15 nagy csomag kávéba kerülhet a fogvatartottnak, de megegyezés alapján lehet fizetni dohánnyal, takarítással, valamint akár szexuális szolgáltatásokkal is.

Kértem „X.”-et, hogy adjon címet a tetoválásainak; a „Küzdelem” címet adta a sorozatnak. A tetoválások a hátán helyezkednek el, történetet alkotva, mintha képregény lapjai lennének. (6. számú kép)

Első ránézésre harc, agresszivitás, erő, bátorság szavakkal lehetne jellemezni a képeket. Nézzük meg a tetoválás öt legfontosabb jellemzőjét! Ezt követően nézzük meg, hogy spontán mire irányul a figyelmünk, hagyjuk, hogy hasson ránk a tetoválás!

Az intuíció olyan észlelésnek tekinthető, amelyben az inger (pl. a rajzi jelenység) csak részben vagy egyáltalán nem tudatosodik, és az észlelő csak a végeredményt ismeri fel: a képnek az észlelőre gyakorolt hatását (Vass 2011).

7. számú kép – „Tell Vilmos”

Az interjú során megtudtam, hogy „X.”-nek gyerekkorában, ahogy fogalmaz, „félős kisgyermekként” hamar fel kellett nőnie, „mást kellett mutatnia, mint amilyen valójában” volt. Gyerekkorát „családból kitaszítottként” élte meg. Nehéz anyagi körülmények között nevelkedett, nemcsak az elfogadásáért, de a megélhetéséért is küzdenie kellett. „Tiszteletet kellett kivívni, érzéstelenné kellett válni” – mondta. Úgy véli, nem feltétlenül fizikai tettlegességgel lehet kivívni a tiszteletet, „lelkileg kell stabilnak lenni”. „X.” komoly börtönrutinnal rendelkező személy, elmondása szerint fizikai erőszakot nem alkalmazott a büntetése során.

A bal lapockán egy nehezen azonosítható alakzat helyezkedik el, mely Tell Vilmost ábrázolja, akinek életéről számos legenda és mese keletkezett. Megfigyelhető az ábrán a jól kidolgo-

zott, hangsúlyos nyílpuska, mint a győzelemhez nélkülözhetetlen eszköz. „X.” önmagát ezzel a főhőssel azonosítja, hiszen maga is „jó dolgokért küzdött” élete során. A figura céltudatos, magabiztos személy benyomást kelti, kezén kidolgozottság figyelhető meg. (7. számú kép)

A kép alatt ősembernek látszó, izmos emberi alak látható, aki egyik kezében íjat tart, másik kezét a magasba emeli. Ez a kéz láthatóan kevésbé kidolgozott, jelentőséggel nem bír a vizsgálati személy számára. Megemlíteném a kép elemzése során egy, a rajzvizsgálatkor meglehetősen gyakran használt fogalom, a kinesztetikus empátia. A szakkifejezés azt jelenti, hogy a tetoválást elemző személy az ábrázolt alak testtartásának utánzásával törekszik testi átéléssel megfejteti és szóban megfogalmazni a rajzban kifejezendő érzéseket (Vass 2011). Az alakzat kissé görnyedt testtartása jelezheti a bizonytalanságot, megfigyelhető, hogy a figura stabilitásából kibillenthető, ugyanakkor erősnek mutatkozik. A test izmainak kidolgozottsága, a test „belesüppedése” a talajba szintén erőre utal. A figura azt közvetíti, hogy „menne is, meg nem is”. (8. számú kép)

8. számú kép – „Vadászat”

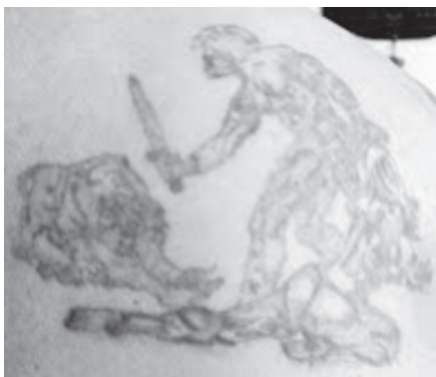
„X.” elmondása szerint „a tetoválás egy indiánt ábrázol, aki vadászni indul egy kietlen részen” – ez párhuzamba hozható a saját életével. „Az indián bekerül egy ismeretlenbe, ahol majd történik valami.” Saját élettörténetéből a kiszámíthatatlanságot emeli ki, melyet mind a szülei, mind a testvérei, illetve a rokonai részéről megélt.

A harmadik ábra egyediségére büszke a fogvatartott. A két mintából összeválogatott alakzat egy szörnyet és egy római stílusú katonát (gladiátort) ábrázol. Mindkét alak kidolgozott, a szörny hatalmasnak, félelmetesnek, támadónak tűnik, a katona harcias, taktikus. Mintha figyelné a szörnyet, az esetleges támadását igyekezne kivédeni. A gladiátor izmos, sportos felépítésű, testtartása erőt, lendületet sugároz. (9. számú kép) „X.” úgy jellemzi ezt a képet, hogy ez „a katona is úgy küzd, mint ahogy én az egész életemben”. Elmondásából kiderült, hogy az agresszió végigkísérte az életét, ahogy ő fogalmaz, az élete során megtanult agresszívnek lenni, szükséges volt minden esetben felmérnie a másik fél képességeit, erősségeit, gyengeségeit.

A negyedik tetoválás szintén egy jelenetet ábrázol, mely egy harc, küzdelem végét jelzi. A tetoválás kevésbé jó minősége miatt kezd fakulni, emiatt a fényképen is alig látható az ábra. A képen szintén egy katona látható, aki magabiztos testtartással legyőz egy szörnyet. A katona testtartása határozott, feltételezhetően tudja, hogy mit tesz. A vizsgálati személy elmondja, hogy a képen „ez a gladiátor egy nőt védelmez; egy tigris, vagy valami hasonló állat megtámadja a nőt, és őt védi meg”. (10. számú kép) Ezt a tetoválást ismételten saját életével hozza párhuzamba, számos alkalommal kellett már nőt megvédenie agresszív fellépéssel. „X.” korábban prostituáltakkal „foglalkozott”. A nők védelme azt is jelenti számára, hogy szereti a nőket, akikről a börtönben „csak fantáziálni lehet”. (Ez a jelenet tehát a heteroszexuális kapcsolatoktól való megfosztottság képi megjelenítése is.)

9. számú kép – „Harc”

10. számú kép – „Győzelem”

A tetoválások elemzése során érdemes figyelmet fordítani az orosz tolvajvilág motívumaival való párhuzamra. Kerüljük el azonban a szótárszerű értelmezést, valamint a messzemenő következtetések levonását az egyes jelekből, motívumokból! A „harcos” motívuma megjelenik az orosz tolvajvilág művészetében, félig-meddig rangjelzőként funkcionálva. A harcos, gladiátor motívuma a tolvajhierarchia élén álló, hatalommal bíró főtolvajt jeleníti meg (Kovács – Sztrés 1994). Az esetleírás alanyának erről ugyan

nem volt tudomása, azonban érdekes párhuzamként jelenik meg, hogy ő maga is a fogvatartotti hierarchia csúcsán helyezkedik el.

A sorozat egészét nézve felmerül az agresszió kérdésköre. Az agresszivitás megjelenését alátámasztja a fegyver megjelenítése a képeken (nyílpuska, íj, kard), az első alak (Tell Vilmos) agressziót sugárzó tekintete, a harcos motívuma, a szörny, a harc jelenet. Jól látható tehát, hogy a fogvatartott azonosul a tetoválás szereplő főhősökkel: Tell Vilmossal, az indiánnal, a harcos gladiátorokkal. Feltűnő az emberalakok izmainak kidolgozottsága. „X.” vágya gyerekkorától kezdve, hogy izmos, férfias, erős legyen, hiszen gyermekkori önmagát, *félősnak*, *„csökköttnak”* jellemezte. Jelenleg a fogvatartott kinézete férfiaságot, erőt sugároz. Aktuálisan elégedett önmagával, pozitív énképpel és testképpel rendelkezik. Összességében elégedett a tetoválásaival, azonban szeretné eltávolíttatni magáról őket, mert *„életének ez a szakasza már lezárult”*.

A tetoválások elemzése által ugyan nem kapunk teljes képet az egyénről, azonban lényeges információkkal gazdagodhatunk, melyek segíthetik a pszichológust a fogvatartottakkal történő munkavégzésében.

Zárszó: Vajon tényleg szabaddá tesz a börtöntetoválás?

Annak ellenére, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben készült tetoválások egyre művészebbek, számos fogvatartott megbánta már a tetováltatást. A tetoválás a múltra, a keserves börtönövekre, ahogy a fogvatartottak hívják, a „recesegésre” emlékeztet, továbbá magas az elrontott tetoválások száma, vagy más képet képzelt el magának az illető. Többen azért tüntetnék el tetoválásaikat, mert a börtönön kívül már nem bírnak akkora jelentőséggel, már nem azt az üzenetet közvetítik, mint a falakon belül.

Nem elhanyagolható a fertőzésveszély, melyet a fogvatartottak nem tartanak igazi veszélynek. (Általában azt a választ kapom, hogy az égetés, a bv.-s sampon, az izzadásgátló stift segítségével „steril” körülményeket teremtenek.)

Zárszóként elmondható, hogy a fogvatartottak börtönben készült tetoválásainak számos oka lehet, azonban érdemes továbbra is az idő hasznos eltöltésére irányuló programok, foglalkozások szervezésére koncentrálni, valamint a fogvatartotti munkáltatás szerepe sem elhanyagolandó. A tetováltatással töltött „unalmas órák” ezáltal valamelyest csökkennének, a börtönben töltött idő is strukturáltabbá válik.

A cikket Csóti András bv. vezérőrnagy úr egy nemzetközi konferencián elhangzott mondatával zárom, mely – véleményem szerint – minden büntetés-végrehajtási dolgozó számára mottóként szolgálhat: *„Csináljunk programokat a fogvatartottaknak, különben ők csinálnak nekünk”*.

Felhasznált irodalom

- Boros János – Csetneky László (2002): Börtönpszichológia. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Cserne István (1987): Indiánokat nem alkalmazunk. Forrás, 19. évf. 3. szám. 69-82. old.
- Demello, Margo (1993): The convict body-tattooing among American male prisoners. Anthropology Today, Vol. 9, No. 6, 10-13 old.
- Géczy Zsolt (1996): Tetováltan. Felmérés a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle. 4. szám. 50-60. old.
- Hodován Zsófia (2013): Bőrbe varrt bűnjel – A A tetoválás kultúrtörténeti változásai, különös tekintettel a bűnözés és a tetoválás kapcsolatára. Börtönügyi Szemle, 1. szám.
- Kovács Ákos (1987): A (test)művészet örök, avagy: Bevezetjük a tetoválást. Forrás, 19. évf. 3. szám. 2-25. old.
- Kovács Ákos – Sztrés Erzsébet (1989): Szovjet elítéltek tetoválásai és karikatúrái. Népszava Kiadó, Budapest.
- Kovács Ákos – Sztrés Erzsébet (1994): Az orosz tolvajvilág művészete. Pesti Szalon Kiadó, Budapest.
- Ruzsonyi Péter (1988): Tetováció a büntetés-végrehajtásban. Módszertani Füzetek. 1988. 1. szám. 32-40. old.
- Solymosi Katalin (1987): A tetoválás motivációi. Forrás, 19. évf. 3. szám 59-65. old.
- Surin András (1989): A deprivációk megélése a börtönben. Módszertani Füzetek, 3. szám. 21-29. old.
- Sykes, G. M. (1958): Society of captives. [A foglyok társadalma.] Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Szendi Gábor (2009): A A tetoválásról: a test mint kulturális tárgy. In: Lelke rajta – A A tetoválás pszichológiája. (Szerk. Singer Magdolna.) Jaffa Kiadó, Budapest. 11-30. old.
- Vass Zoltán (2006): A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai. Flaccus Kiadó, Budapest.
- Vass Zoltán (2011): A hétlépéses képelemzési módszer (SSCA). Flaccus Kiadó, Budapest.
- Vass Zoltán (2011): A képi kifejezéspszichológia alapkérdései. Flaccus Kiadó, Budapest.